

УДК 159.923.2:378.4

В. О. Васютинський

ЦІНІСНО-ОРІЄНТАЦІЙНІ УПОДОБАННЯ МОЛОДІ З РІЗНИМ РІВНЕМ МАТЕРІАЛЬНОЇ ЗАБЕЗПЕЧЕНОСТІ

За результатами опитування 2100 мешканців шістьох міст України виявлено, що молоді респонденти виразніше орієнтуються на позитивні переживання, взаємодію з оточенням, активні методи громадського залучення. Посилення українського патріотизму поєднано з поляризацією мовних уподобань. Матеріально забезпечена молодь має вищу задоволеність із життя, чіткіші громадянські орієнтації, позитивніше ставлення до освіти. Незаможна молодь є менш задоволеною, має слабші громадянські орієнтації, недооцінює значення освіти, прихильніше ставиться до української мови.

Ключові слова: ціннісні орієнтації, матеріальна забезпеченість, культура бідності, етнополітичні цінності, задоволеність із життя, протестні настрої, громадянська позиція, освіта.

Васютинский В. А. Ценностно-ориентационные предпочтения молодежи с разным уровнем материальной обеспеченности. По результатам опроса 2100 жителей шести городов Украины выявлено, что молодые респонденты отчетливо ориентируются на положительные переживания, взаимодействие с окружающими, активные методы общественного вовлечения. Усиление украинского патриотизма сочетается с поляризацией языковых предпочтений. Материально обеспеченная молодежь более удовлетворена жизнью, имеет более отчетливые гражданские ориентации, положительнее относится к образованию. Неимущая молодежь менее удовлетворена, имеет более слабые гражданские ориентации, недооценивает значение образования, более благосклонно относится к украинскому языку.

Ключевые слова: ценностные ориентации, материальная обеспеченность, культура бедности, этнополитические ценности, удовлетворенность жизнью, протестные настроения, гражданская позиция, образование.

Vasiutynskiy V. O. Value-Orientation Preferences of a Youth with Different Level of Financial Security. According to the results of polling 2100 inhabitants of 6 cities of Ukraine, it was discovered that the young respondents were more clear oriented on the positive emotional experiences, interaction with the surroundings, and the active methods of social involvement. Strengthening the Ukrainian patriotism was linked with polarization of their language preferences. A financially secured youth had a higher life satisfaction, the more distinct civic orientations, and the more positive attitudes to education. The poor young people were less satisfied, had the weaker civic orientations, depreciated importance of education, and more favorably regarded the Ukrainian language.

Key words: value orientations, financial security, culture of poverty, ethno-political values, life satisfaction, disgruntlement, civic position, education.

Постановка наукової проблеми та її значення. Автор ідеї про «культуру бідності» як спосіб життя, що засвоюється, відтворюється і здійснюється більшістю представників убогих прошарків О. Льюїс серед причин такого становища називав, зокрема, вікові характеристики людей. Найзагальнішим є положення про те, що бідність імовірніше стосується молоді.

О. Льюїс стверджує про відсутність дитинства як етапу захищеності дитини в убогих сім'ях [2; 4; 6]. С. Лодзинський наголошує на молодому віці польських незаможних: ідеться про бідність у дитинстві та бідність у період виховання дітей. Незабезпеченість частіше стосується молоді, яка ще не встигла забезпечити собі достатній рівень добробуту (т. зв. ювенілізація бідності) [6].

Проте в сучасному українському суспільстві через бідність частіше потерпають представники старшого покоління, які не лише зазнали матеріальних утрат, а й переживають ціннісно-орієнтаційну та інструментальну депривацію. Важливою обставиною поширення бідності у постсоціалістичному суспільстві є поєднання бідності «старої» (зумовленої колишньою «рівністю в бідності») і «нової» (зумовленої нерівністю «дикого» капіталізму). За Н. Дембицькою, економічна соціалізація в умовах трансформації суспільства детермінується двома групами чинників: з одного боку, підсвідомим засвоєнням архетипів старого суспільства, а з другого – новим суб'єктивним життєвим простором із його прагненнями, інтересами, цінностями [1].

До основних ознак бідності традиційно зараховують і низьку професійно-освітню підготовку, брак освіти [3; 8], що має особливе значення для особистісного та соціального самовизначення молоді. Так, описуючи «синдром бідності», С. Лодзинський зазначає про низький рівень освіти та обмеження у доступі до знань [6]. Про труднощі доступу до освіти для незабезпечених пише й А. Ратецька, вважаючи основною причиною непристосованість дітей із маргінальних середовищ до вимог публічних шкіл [7]. Г. Доманський підкреслює, що для представників *underclass* школа не є осередком соціалізації, її не трактують як вікно у світ, освіта не є капіталом для будування майбутнього [5].

Мета статті – висвітлення особливостей свідомості та поведінки молодих респондентів у зв'язку з рівнем матеріального добробуту, визначених на основі узагальнення даних масштабного опитування.

Виклад основного матеріалу та обґрунтування отриманих результатів дослідження. Наприкінці березня – початку квітня 2011 р.

проведено опитування мешканців шістьох великих міст – Києва, Львова, Харкова, Донецька, Одеси та Севастополя. У кожному з них опитано по 350 осіб, усього – 2100 респондентів. Вибірку структуровано за ознаками віку і статі: чоловіки склали 46,2 %, жінки – 53,8 %, молодь (від 18 до 29 років) – 23,4 %, особи середнього віку (від 30 до 49 років) – 38,9 %, представники старшого покоління (50 років і більше) – 37,7 %.

Анкета, що використовувалася в дослідженні, містила 71 пункт у вигляді запитань або тверджень, зміст яких поділявся на 115 ознак, що відображають думки респондентів про їхнє особисте життя, ступінь задоволеності їхніх потреб, соціальний статус, стосунки з оточенням, громадсько-політичні процеси, мовні уподобання тощо.

Значущі відмінності за критерієм χ^2 між відповідями респондентів різного віку мали місце у 74 випадках із 115. За результатами факторного аналізу, здійсненого у просторі цих 74 ознак, виділяємо чотири значущі фактори із загальною дисперсією 53,6 %.

Основу *першого* фактору (вклад у дисперсію складає 14,5 %) є вибір респондентами *ефективних методів залучення громадян до активного громадського життя*. Найбільш навантаженими виявилися оцінки інформування про результати соціологічних опитувань та психологічних тренінгів.

Загалом представники всіх вікових груп виразну перевагу надавали значенню опитувань: цей метод вибрали 30,8 % молоді, 33,9 % – осіб середнього віку та 37,5 % – представників старшого покоління. Істотно нижчими виявилися оцінки психологічних тренінгів: відповідно, 15,8 %, 6,9 % та 7,8 %. Порівняння зроблених виборів показує, що молодь відносно прихильніше ставиться до тренінгів, тоді як опитування дедалі вище цінується з віком.

До *другого* фактору (13,5%) з найбільшим навантаженням увійшов індикатор, що віддзеркалює позицію особи у *мовному питанні*: це відповідь на запитання «Яким, на Ваш погляд, повинно бути співвідношення української і російської мов у сфері освіти?». Найчастіше (38,7 %) пропонували співвідношення 50 на 50 %, а середній показник по вибірці склав 56,8 % – на українську і 43,2 % – на російську мови (підкреслимо, що ці дані не є репрезентативними для загальноукраїнської вибірки).

Відмінності між віковими групами виявилися невеликими: молодь відводила на українську мову 55,5 %, особи середнього віку –

57,2 %, старшого – 57,3 %. (Менша прихильність молоді до української мови утворилася за рахунок молодих респондентів із Донецька та Севастополя: ті, хто повністю вилучає українську мову з освіти або припускає лише мінімальну її наявність, склали 25,6 % в Донецьку та 48,2 % в Севастополі. Зважаючи на те, що в середній віковій групі таких було 13,8 % та 28,5 %, а в старшій – 17,2 % та 32,6 %, відповідно, можна зробити висновок про істотну поляризацію позицій молоді в найбільш російськомовних регіонах у мовному питанні).

Друга ознака у цьому факторі – оцінка вислову «Російський патріотизм – найсправжніший і найщиріший». Із ним погодилися 13,4 % молоді, 16,5 % осіб середнього віку та 23,3 % літніх людей. Зіставляючи позиції респондентів за двома описаними ознаками, зазначаємо наявність у свідомості російськомовних жителів України, особливо молоді, процесу формування українського російськомовного (але не російського!) патріотизму.

До змісту *третього* фактору (12,9 %) віднесемо оцінки *почуттів щодо теперішнього історичного періоду*. Тут на різних полюсах протиставлено інтерес і гнів. Позиції молодих і літніх респондентів виявилися протилежними: молодь частіше відзначала інтерес (31,8 %), а рідше – гнів (16,0 %), тоді як у старшій віковій групі ці показники становлять, відповідно, 17,6 % і 27,5 %. Особи середнього віку зайняли проміжну позицію, але дещо ближчу до молоді (27,1 % та 18,3 %).

В основу *четвертого* фактору (12,7 %) ліг *розрахунок респондентів у скрутних обставинах* на Бога або на друзів. На Бога частіше покладаються представники старшого покоління (33,6 %), рідше – середнього (29,6 %), а найрідше – молодого (16,6 %). На друзів, навпаки, у більшості схильна розраховувати молодь (24,1 %), ніж особи середнього (13,2 %) та старшого (9,8 %) віку.

Повідомляючи під час опитування дані про себе, респонденти визначили своє фінансово-матеріальне становище, оцінюючи середній рівень доходу на одного члена сім'ї за шкалою: до 1 тис. грн (далі у статті представники цієї групи умовно називатимуться «малозабезпечені»; від 1 до 2 тис. грн – «середньозабезпечені»; понад 2 тис. грн – «забезпечені»).

Вікові групи респондентів розподілилися за матеріальним становищем таким чином: серед молоді «малозабезпечені» склали 21,8 %, «середньозабезпечені» – 48,3 %, «забезпечені» – 29,9 %; серед осіб середнього віку їх виявилось, відповідно, 18,9 %, 47,9 % та 33,2 %, а в

старшій віковій групі – 37,8 %, 42,4 % та 19,8 %. Отже, порівняно найкраще забезпеченими є представники середнього покоління, а найгірше – старшого.

За показниками молодіжної вибірки виявлено 17 ознак, за якими мали місце значущі відмінності між відповідями респондентів із різним рівнем матеріальної забезпеченості. За результатами факторного аналізу, здійсненого в просторі цих ознак, виділяємо п'ять значущих факторів із загальною дисперсією 55,4 %.

До *першого* фактору (вклад у дисперсію 15,8 %) увійшли ознаки, які розкривають позиції респондентів у сфері *етнополітичних цінностей*. Центальною проблемою є вибір мови – української або російської – в офіційному та особистому спілкуванні.

Найбільше навантаження випало на оцінку вислову «У незалежній Україні державною може бути тільки одна мова – українська», із змістом якого погодилися 37,7 % молодих респондентів. Серед «малозабезпечених» рівень такої згоди склав 45,5 %, «середньозабезпечених» – 36,6 %, «забезпечених» – 33,8 %. Таким чином, майнова незабезпеченість спонукає молодь прихильніше ставитися до української мови.

Головна причина ставлення молодих респондентів до статусу української мови зумовлюється їхніми реальними мовними уподобаннями: серед тих, хто в особистому спілкуванні цілковито або здебільшого віддає перевагу українській мові, рівень підтримки її державного статусу складає 87,9 %, а серед цілковито або переважно російськомовних – 21,8 %.

Проте в обох цих групах такий показник послідовно знижується від 92,3 % та 27,3 % серед «малозабезпечених» до 90,9 % та 22,3 % серед «середньозабезпечених» і 84,6 % та 16,8 % серед «забезпечених». Отже, і для україно-, і російськомовної молоді прихильність до української мови посилюється із зниженням рівня матеріальної забезпеченості.

Другий фактор (14,1 %) описує *задоволеність життям*, яка позитивно корелює з майновим становищем молодих респондентів. Так, із висловом «В основному моє життя складається благополучно» погодилися 57,4 % «малозабезпечених», 66,2 % «середньозабезпечених» і 76,8 % «забезпечених». Такий зв'язок є цілком очевидним, зрозумілим і стабільним.

Третій фактор (10,3 %) характеризується ознаками, що поєднують переживання *негативних емоцій* і *протестних настроїв*. Найбільше

навантаження тут випало на оцінку вислову «Наша головна біда – повсюдне недотримання законів і владою, і пересічними громадянами». Із його змістом частіше погоджувалися «малозабезпечені» респонденти (81,0 %), ніж «середньозабезпечені (72,2 %) та «забезпечені (62,3 %).

Цього разу спостерігаємо подвійну зумовленість таких відмінностей. З одного боку, низький матеріальний рівень посилює незадоволення респондентів (подібно до показників попереднього фактору). Із другого боку, високий рівень пов'язаний із релятивною позицією щодо дотримання законів (соціальних норм), що може мати як негативний (брак законопослушності), так і позитивний (креативність, нормативна необмеженість) зміст.

До **четвертого** фактору (7,8 %) належать ознаки, які характеризують *громадянську позицію* опитаних. Тут вона найвиразніше втілювалася в оцінці солідарності громадян як однієї з незадоволених потреб респондентів (запитання «Чого Вам особисто найбільше бракує в житті?»). Такий варіант відповіді серед інших обрали 4,0 % «малозабезпечених», 6,7 % – «середньозабезпечених» і 13,0 % – «забезпечених».

Як бачимо, проблеми громадянськості сильніше турбують матеріально забезпечену молодь, ніж їхніх незаможних ровесників.

П'ятий фактор (7,4 %) стосується значення *освіти* в житті молоді. Відповідаючи на запитання про те, на кого або на що вони найбільше розраховують у скрутних обставинах, жодний із «малозабезпечених» респондентів не вибрав варіанта «на свою освіту», тоді як серед «середньозабезпечених» таких було 1,4 %, а серед «забезпечених» – 3,6 %.

Такі невисокі відсотки роблять наведені показники статистично ненадійними, але ці самі співвідношення по всій більш численній вибірці є аналогічними. Тому стверджуємо, що заможна молодь позитивніше ставиться до своєї освіти, а недооцінку освіти частіше спостерігаємо у незаможній молоді.

Висновки. На основі проаналізованих даних зробимо висновки. Порівняно з представниками інших вікових груп молодь виразніше орієнтується на інтенсивну взаємодію з оточенням, надає перевагу активним методам залучення до громадського життя, переживає позитивні почуття щодо сьогодення. В етнополітичній сфері має місце істотна поляризація поглядів у мовному питанні при посиленні патріотично-проукраїнських настроїв як серед україно-, так і російськомовної молоді.

Серед матеріально забезпеченої молоді спостерігаємо вищий рівень задоволення від життя, чіткіші громадянські орієнтації, позитивне ставлення до освіти. Молодь незабезпечена є менш задоволеною, виявляє слабші громадянські орієнтації, недооцінює значення освіти. Поряд з цим, незаможна молодь прихильніше ставиться до української мови, яка у певних умовах може виконувати для неї компенсаторну функцію.

Список використаної літератури

1. Дембицька Н. Соціально-психологічні проблеми економічної соціалізації молоді / Н. Дембицька // Соціальна психологія. – 2008. – № 2 (28). – С. 49–59 ; № 3 (29). – С. 53–67.
2. Кормич Л. І. Державна соціальна політика та майнове розшарування в Україні [Електронний ресурс] / Л. І. Кормич, Е. А. Гансова. – Режим доступу : http://www.democracy.kiev.ua/publications/collections/conference_2005/section_17/Gansova,Kormich.doc
3. Хомра О. У. Бідність в Україні: оцінки, наслідки, специфіка характеристик в монофункціональних містах [Електронний ресурс] // Розвиток демократії та демократична освіта в Україні : матеріали III Міжнар. конф. (2005 р.). – Режим доступу : <http://www.edportal.org.ua>
4. Ярошенко С. С. Синдром бедности [Электронный ресурс] / С. С. Ярошенко // Социол. журн. – 1994. – № 2. – Режим доступа : <http://www.socjournal.ru/article/57>
5. Domański H. Ubóstwo w społeczeństwach postkomunistycznych [Elektronowy zasób]. – Режим доступу : www.cebi.pl/texty/maj03.doc
6. Łodziński S. Bieda, wykluczenie i marginalizacja społeczna [Elektronowy zasób]. – Режим доступу : <http://www.ppt2txt.com/r/9219b1b0/>
7. Ratecka A. Wykluczeni, zmarginalizowani, biedni – czy istnieje polska underclass? [Elektronowy zasób]. – Режим доступу : <http://krytyka.org/index.php/artykuy-naukowe/rone/280>
8. Murali V. Бедность, социальное неравенство и психическое здоровье [Электронный ресурс] / V. Murali, F. Oyebode // Обзор современной психиатрии. – 2004. – Вып. 23. – Режим доступа : <http://www.psyobsor.org/1998/23/2-1.php>